

Миро Вуксановић

ЊЕГОШ
ДВА ВЕКА

M
Vukotić
Media

Београд
октобар 2013.

Миро Вуксановић

Његош
Два века
1813-2013

САДРЖАЈ

Миро Вуксановић.....	9
<i>Његошева два века мука, на оба свејта</i>	
<i>Крсти Обрадов више Горе Црне</i>	

ОГЛЕДАЛО ЊЕГОШЕВО

Јован Скерлић.....	21
<i>Петар Петровић Његош</i>	
Исидора Секулић.....	31
<i>Горке јодине</i>	
<i>Изглед и лик Владике Рада</i>	
Николај Велимировић.....	73
<i>Молишва и вишештво</i>	
Милосав Бабовић.....	95
<i>Његош и европски романтизам</i>	
Аница Савић-Ребац.....	121
<i>Луча микрокозма од Петра Петровића Његоша</i>	
Алојз Шмаус.....	175
<i>Песничка и филозофска концепција „Луче микрокозма”</i>	
Миодраг Поповић.....	217
<i>Горски вијенац</i>	
Бранислав Петронијевић.....	251
<i>Филозофија у „Горском вијенцу”</i>	
Едвард Денис Гој.....	291
<i>Улога кола у Горском вијенцу</i>	
Милован Ђилас.....	337
<i>Лажни цар Штејан Мали</i>	
Јован Деретић.....	359
<i>Његош</i>	

ПИСЦИ ЊЕГОШУ

Иво Андрић.....	403
<i>Њеџош као тираични јунак косовске мисли</i>	
Сима Милутиновић Сарајлија.....	423
<i>Пејџру II Њеџошу</i>	
Петар Прерадовић.....	424
<i>Пејџру Пејџровићу Њеџошу</i>	
Бранко Радичевић.....	425
<i>Пејџру Пејџровићу Њеџошу</i>	
Милица Стојадиновић Српкиња.....	426
<i>Себи за сџомен на 16. мај 1851.</i>	
Лаза Костић.....	427
<i>Пролог за „Горски вијенац”</i>	
Владимир Назор.....	429
<i>Њеџош</i>	
Трифун Ђукић.....	430
<i>Пренос Њеџошевих костџију</i>	
Милош Црњански.....	431
<i>Њеџош у Венецији</i>	
Божидар Ковачевић.....	432
<i>Њеџошева смрт</i>	
Скендер Куленовић.....	433
<i>Ничија већ моја</i>	
Александар Ивановић.....	434
<i>Биљарга</i>	
Душан Костић.....	435
<i>Њеџошев пријекор</i>	
Васко Попа.....	436
<i>Ловћен</i>	
Душан Радовић.....	437
<i>Већи проб за нову смрт</i>	
Ристо Тошовић.....	438
<i>Владика</i>	

Бранко В. Радичевић.....	440
<i>Њеѓошу на грумовима</i>	
Миодраг Павловић.....	442
<i>Ловћен, Њеѓошу</i>	
Стеван Раичковић.....	443
<i>Записи о њробу на Ловћену</i>	
Милорад Павић.....	444
<i>Лешени храм</i>	
Иван В. Лалић.....	445
<i>Њеѓош на Ловћену</i>	
Бранко Миљковић.....	446
<i>Њеѓош</i>	
Љубомир Симовић.....	447
<i>Васкрс Њеѓошев</i>	
Бранислав Петровић.....	448
<i>Ја не њишем њесму</i>	
Матија Бећковић.....	449
<i>Лелек мене</i>	
Момир Војводић.....	451
<i>Јуџиро на Ловћену 1916.</i>	
Милан Комненић.....	452
<i>Ловћенски рукоџис</i>	
Слободан Ракитић.....	453
<i>Стиџире, Њеѓошу</i>	
Матија Бећковић.....	457
<i>Свети Петар II Петровић Њеѓош њусџињак џеџињски</i>	

ОД ЊЕГУША ДО ВРХА ЛОВЋЕНА

Хронологија Њеѓошевог живота и рада.....	479
НАПОМЕНЕ.....	493

Миро ВУКСАНОВИЋ

ЊЕГОШЕВА ДВА ВЕКА МУКА, НА ОБА СВЕТА

Његош је рођен кријући, по некадашњем обичају, на скровитом месту. Жене су се тада склањале да их ко не види. Саме су задајале и повојима штитиле децу. Руке су им уз тело у колевкама везале.

Његош је подизан у каменој кући, у леднику, где је ватра с једне стране грејала. Мати га је лети остављала, док послѣ, под жбуњем, у камењару који су звали змијарник. Мали је пошао уз подгорине, за стоком. Нико није уписао колико је пута раскрварио колена и дланове, колико пута је поскочио од страха, у мраку, од дивљачи, у невиделици, од вучјих завијања.

С ловћенске висине, док се камен љуља под табанима због вртоглавице, посматрао је небо како пада на морску пучину, на доњој страни, и како се планински предели губе у тмини и облацима, на северу. Дрхтао од мраза, грмљавине, мећаве и сваког невремена.

Гледао је погинуле без глава које су као дар далеко однете. Виђао жалбе над оделима оних што су на бојиштима остали. Слушао о зајед-

ничким костурницама. Осетио патњу жена у црним марамама и грубост бркатих мушкараца. Бежао да га људи с чалмама не би на самку нашли.

Када је препознао дрхтај под ребром и стидно заматрао девојачке плетенице, стриц га је одредио да буде монах, да као и он влада клетвом и молитвом. Имао је седамнаест када су га загосподарили, збуњеног, на гумну, и када су му, млађем од свих на скупу, приступили руци. Препознао је муку која долази. Није умањена низањем свештеничких звања што их је примао у острвској црквици покривеној плочама, у далеком граду и иза царских врата. Сам је свог претходника, цетињског владика, прогласио за свеца. Да не би био сам у непослушном свету.

Млетачки гувернадур с Његуша злом је снова о Његошевој глави. Морао је да га протера и себи призове најближе рођаке да га бране. Заклињао се да ће брата и осам сродника осветити. Три пута је одрубљену главу аге-убице увис бацао и на руке дочекивао. Више манастира у којем је слушао учитеља-песника како му описује распоред звезда, на Орловом кршу, започео је да зида малу тврђаву. Није било снаге да је доврши. Остала је назубљена. Наређивао је да се ту, на Табљи, на побијеном кољу, истичу даровне зликовачке главе.

С прозора је гледао како мушкетају из пушака црногорског сердара с браћом, јер су примили жито, у гладној години, од скадарског паше. Нико ме такве радње није опраштао. Рекао је да у путу, док га доводе, убију опеваног јунака који није послушао његову наредбу. Колашинска була му је, за награду, упутила коња под пуном опремом, а он, покајан и љут, заповедио да коња баце у дубоку јаму на Каменом мору. На таква места је ишао да самује са стиховима које нико око њега није умео да тумачи.

Док је писао чудесни *Горски вијенац*, у сушној години, у гладнијој години од осталих, засипали су га давијама. Мирио је закрвљене. Досуђивао лупежима двадесет и пет тојага. Поставио сенаторе, перјанике, гвардију. Овластио их да уздигну каменове преко којих се могу нагнути кривци да казну приме. Завео и порез. Црногорске очи севнуле у чуду. Доста њих последњи пут.

Одлазио је с Цетиња често. Ишао у Трст, Венецију, Беч, у руски царски град. Облетао и пред границама чекао да га приме. Тражио помоћ у новцу и међу неписмене Црногорце донео штампарију. Њено олово је касније у пушчана зрна претопљено, у Омер-пашиној години. У прву школу коју је отворио ђаци су ишли под оружјем, а пријемни су у биткама полагали. Покренуо је први часопис у својој земљи, а из ње морао осим свог примерка сваки извањцима слати. Његови попови су знали да крсте, венчају, опоје и са сабљом иду пред четама. Ретко се китио владичанским знамењем.

С путовања се најзаобилазнијим окукама враћао. Да што дуже остане. Да што касније у невоље дође. Да гледа што нема, а да чини како мора. Узалудно је донео билијар, озидео Биљарду. Мало је ко од поданика за његове новости и спевове марио. Било је одвише пречих послова.

Док је у једном залету певавао *Лучу микрокозма*, кидисали су да ситне зађевице решава, да претучене штити, да породице убијених смирује, да трговцима издаје дозволе, да одређује међаше на имањима, да разводи неверне бракове, да прима турске претње, да слуша лелек и кукњаву, да шаље писма с адресом: „Ђе буде!”

Двојица су повратника из Русије стигли. Кришом, док је био на путу због државничких и књижевних потреба, сазвали су црногорски и брдски збор. Прочитали лажну царску грамату. Поступили шћепаномалски, али су лаковерне лако добили. Један придошлица постао је председник а други потпредседник Сената. Један је себе од најнижег војног чина у највиши прогласио. Почели су хапсити и Петровиће. С њима је Његош оштро, из самоодбране. Свог брата и брата од стрица на места протераних је довео. Зета са сердарским звањем призвао. У лову пазио ко иде за њим.

Његошеву малу земљу, голи оток у отоманском царству где би понекад сунце грануло, такву земљицу су премрежиле *лажа и скићница*. Далеко је отерао васојевићко-енглеског лажног изасланика. Нашао је Гугоја да на размеђи убије издајницу и опсенара. Херцеговачком везиру у години настанка свог средишног спева писао да му је тесно одсвукуд и говорио да му је душа дошла у коталац.

Увек у теснацу, обдарен мимо друге, заклет мимо икога, док га пале „ужаса пламови”, „једна сламка међу вихорове”, такав, морао је „служити отачаству”, призивати десетерац, гусле, витезове, Косово и прах Оца Србије. Његову је сабљу купио. И тако Карађорђа славио, јер је „бич тирјанах”, јер „варварске ланце сруши”.

Срби су о Његошу мислили да је слободан, а он је више од свега сањао светлост и слободу. Зато је саставио *Слободујагу*, исмејао лажног цара „у бесудну земљу”, опевао два заробљена топа, дозивао на мамац учене странце, због немаштине продавао светиње, сабирао устаничке песме у *Олгедалу српском*.

Док је мука муку сустижала, дневи-ноћи, што од ага, паша и везира, што од самоглавих сердара, војвода и сенатора, што од врелог крша, суве земље и сушних пролећа, између безводице и манитих потока, из пећина, у невакат, поврх свега је уз младог владику, испотиха, неизлечива сичија изнутра помиљела. Тражио је приморске, италијанске и остале докторе. Као тридесетогодишњак почео да обележава место за гроб.

Одабрао је Црквину, ловћенски врх, тако назван јер је на њему некад била црква, и тамо себи подигао малу капелу, склопиту и округлу. Судњи час је предосећао и писао тестамент, знао с ким има посла, сумњао и проклињао:

„Ко ишта од овога овђе уписанога преиначи био му црн образ пред људима и јаростни се суд божји над њим извршио за ту грдну неправду коју би пред лицем неба и земље учинио.”

У последњи дан октобра, лучиндански и новокалендарски, склопиле су се очи које су прве виделе донебесну *Лучу микрокозма*. Прекрстили су му руке на прсима. Мало дана је фалило да напуни тридесет и осам година. Можда је чуо, у самртној ури, како се његови гомбају и покушавају да му оспоре изабраног наследника. Над њим и отац који је сваког свог потомка надживео.

Његоша нису смели да носе на Ловћен као што су га, са последњег путовања, уз которске стране, на раменима изнели. Тада је с носила видео његушке црквице и дугачку кулу у којој је растао, стигао у сигурну цетињску кућу, а његова „кућа” на Ловћену била је по свему несигурна. Могао би се газап савладати. Могао би се удар громава избећи. Могли би се ветар, магла, смута и црнило победити. Али се није смело ризикати: да турски нож мртву главу не посече, да лопови владичанску одежду не однесу, да крст с прсију не скину, да мртав владар не погине, да свак у Црној Гори не буде осрамоћен. Сахрањен је на Цетињу. То је његова прва сахрана.

Чуван је у манастирском камену, на месту свог светог стрица, у привременој гробници. После четири године пренет је на Ловћен, у цркву коју је за себе смислио, озидео и мирно с равнине гледао. Тако је Његош други пут сахрањен. Мислило се – заувек.

Када је пао последњи петровићки династ, песник и краљ који је допустио да *Горски вијенац*, први пут буде у Црној Гори објављен тек на стогодишњицу Његошевог рођења, као да је знао да је *Вијенац* одавно у глави „цијела народа”, стигла је аустроугарска војска, срушила капелу, раскопала гроб, извадила мошти, ноћу, и однела их на Цетиње. Црњански је описао како је мобилисани Србин сачувао две Његошеве кошчице. Тако је Његош трећи пут укопан.

Неколико година доцније, петровићки потомак, краљ Карађорђевић, према Његошевој капелици, на њеном месту, у истом лику, подигао је нову црквицу и у њој су, по православном обреду, на најсвечанији начин, с беседом владике који је у наше доба проглашен за свеца, још једном сахрањене кости Његошеве.

Када су Црногорци постали Црногорци, када су цетињски одборни-

ци с мигањем с вишег и највишег места могли све, изашли су катунски племеници Његошеви, и други с њима, па су још једном срушили капелу (ено јој и сад камења у корову на подловћенским лазинама), преровили раку, извадили мошти и донели их, аустроугарским путем, опет на Цетиње, на песниково пето укопавање.

Довели су мајсторе за скраћивање планина, зајдили штапин, побегли од мина, дигли хеликоптере и друге летилице, пробили на врху Црквине тунел, у тунелу, усред мрака, поставили неколико стотина камених степеница, поравнили врх на којем је била капела, обурдали низ летице камен и земљу што је зову: *тробно место*, довукли мештровићки маузолеј, крај њега озидали и гумно, окамењено као и све, изнели фигуру која се мери тонама, која камени уморног и остарелог човека, при земљи, с прекрштеним ногама, загладаног доле, притиснутог великим орлом, све као што није био Његош. Њега су дубоко, у невиђен, под зигуратским камиугаоником, шести пут укопали.

У тмуши, у карамуклој осами, у најкаменијој виделици коју смо икад створили, на два века од дана када је стигао међу своје, када су његови Црногорци постали још више Црногорци од оних који су пре четрдесетак година уместо цркве дигли *џроклейшу џомилу* без крста, најумнији српски песник исту муку мучи као некад док је горео за Лесендром и за Црквином.

Заокружена су Његошева два века мука, на оба света.

А ружење као да је тек почело. Никад такво и никад толико.

Како ствари црногорске и околне иду, Његошу ће се муке све више множавати, све више ће пизму и неукост на њега приносити.

А што грдње к Његошу буду неправедније упућиване, то ћемо га чешиће гледати како се уздиже – и над својом капелицом и над нама.

КРСТ ОБРАДОВ ВИШЕ ГОРЕ ЦРНЕ

Наслов је написан у десетерцу. То је дошло само од себе. У наслову је прва реч крст. Има четири слова. Као што крст има четири крака. Као што свет стоји на четири стуба, а отвара се на четири стране. Као што је јеванђелиста четири и толико река у рају.

Број четири наговештава главни знак над овом причом. Развила се из *Горској вијенци*, из стихова које говори Обрад. Име му се равна с глаголом обрадовати.

Никоме, сада, није тешко погодити ради којег делитеља је прича кренула баш 8. VIII 2008, отишла за Обрадом у *Горски вијенац* и пронашла га четири пута. Обрад на четири места казује укупно шездесет и осам стихова. То се, наравно, без остатка дели на четири. И све залази под знамен крста, у питања и у одговоре.

Где у *Горском вијеницу* Обрад први пут помиње крст?

То место је Његош именовано и описао. У почетном делу свог спева каже:

„Изнијели су крсте с Ловћена наврх Црквине, па су по врху сјели. Гађају пушкама и броје колика пута која одјекне”.

Какав крст гледа Обрад са Црквине и како га опевава?

Чаровит крст гледа Обрад са Црквине. После чуђења Сердара Радоње, који набраја да „све је облак притискâ једнако” докле се може с Ловћена догледати, свукуд јече громови и севају муње, једино њих, на Црквини, сунце греје, у таквом часу крст Обрадов, изненадно, све обасјава из стихова:

*Виђесте ли чудо и знамење,
ка се двије муње прекрстише?
Једна сину од Кома к Ловћену,
друга сину од Скадра к Остроћу,
крсти од оџа жива направише.
Ох, диван ли бјеше погледаџи!
у свијетџа јошџи није шаквоџа
ни ко чуо ниџи ко видио.
Помоз, боже, јаднијем Србима,
и ово је неко знаменије!*

Како још Обрад даје слику крста у *Вијеницу*? Где то ради и када?

Обрад другу слику крста даје у свом трећем јављању, на Цетињу, о Маломе Госпођину дне, после љубавног сна Вука Мандушића, у зору,

када „буде се и дижу”, док прича шта му се приснило, да је у сну видео исту прилику као што је била она на Црквини, да се дигло много народа, „као некуд да крсте носимо”, што су и чинили. Починули су под јабуком, у хладу од жеге склоњени. Слатко воће су брали и пробали. Поп је читао јеванђеље. Тада се дигло пет Мартиновића, „за њима три четири друга”, а Обрад украшава сан:

*Сав их народ љеда куд одоше;
а они ти стубе, те уз цркву:
на олтар се од цркве појеше
и на њему крст златни мейнуше.
Крст засија кâ на њори сунце
и сав народ на ноје устџе,
часноме се крсту поклонише.*

Да ли још негде Обрад опевава крст?

Не. Лепше се не може.

О чему говори Обрад када не помиње крст у *Вијенцу*?

Остала су још два Обрадова певања. Једно има само два стиха. Када су Црногорцима, на преговоре, дошли мухамеданци (кадије, кавазбаше и аге), када „Мучи опета свак и гледа преда се”, када се надмудрују и смишљају слутње, Обрад гонета:

*Улеће ми једна муча у нос,
шпеша ће ме нечесова наћи.*

Последње, и најдуже, Обрадово казивање долази као подупорањ малим чудима што их је Војвода Драшко видео у Млецима. И сам је, сметен мимо друге, сумњао у оно те је гледао, чудило се људима „ће на коноп скачу и играју”, а Обрад описао три латинске ујдурме. Једна сведочи како се кокот претвара у сламку, друга како уместо гроздова умало принетим бритвама нису одсекли своје носове, а трећа како свет на сувом пазаришту загрће хаљине, мислећи да се однекуд и нагло излила велика река. Када је народ у Боки открио превару и кренуо да се освети, Латини су утекли. Све је то Обрад објаснио помажућим стихом Војводи Драшку:

Ага шпша је неџо машпаније!

Како је Његош био животно повезан с Острогом, Ловћеном, Комом и Скадром који се помињу у Обрадовом крсту над Црном Гором?

Под Ловћеном је Његош рођен. На Ловћену, на Црквини, подигао је своју гробну капелу. Под Ловћеном га је закалуђерио игуман Острога. Црногорци су почели да љубе Његошеву господарску руку по заповести игумана Острога. За архимандрита је Његоша рукоположио призренски владика Хаџи-Захарија. То је било на острву Ком. А Ком се налази у језеру на чијој обали је Скадар, по којем је цело Скадарско језеро названо. У песниковим кретњама имена су и иста и померена, а у про-страној поетској ведрини сва су и на свом месту и у Обрадовом крсту.

Да ли се могу четири Обрадова певања саставити у нарочит крст, како би тај крст био постављен, како би се у њему Његош препознао, како би крст светлилом покрио Његошеву Црну Гору и који би за лозинку били стихови у сваком од четири крака у крсту од десетераца?

Могу се четири Обрадова певања лако саставити у крст. Пре тога ваља опет погледати небески приказ у којем су две муње:

*Једна сину од Кома к Ловћену,
група сину од Скадра к Острогу,
крст од оња жива највише.*

Ту је централни разлог за овакво причање, и тумачење, јер одавно мислим да је баш ту сажета средишна идеја *Горској вијенца*. Када се отвори мапа Његошеве Црне Горе, обележе њене тадашње границе и саставе песмом назначени правци, засија над државом-зависницом вековима сањани крст. Тада више није „луча тамом обузета”. Непоновљиво Обрадово кићење у првом казивању, раније у целости речено, мало-час деломице потврђено, својом завршном дијагнозом: „и ово је неко знаменије!” мора бити крсту од стихова у постољу. Ионако је све то разглашено на природно одабраном месту, на Црквини и на Ловћену. Стих за лозинку у основном краку је онај дозивни:

Помоз, божје, јаднијем Србима.

У таквом темељном краку Обрадовог крста је Његош Србин.

Горе, у наставању, у поднебесју, врх усправног крака је на Кому, на Комовима. На источној црногорској граници, дигли су се Кучки ком и Васојевићки ком. Зато се у укрштању оно „од Кома” тумачи и као множина. Тамо би, по логичном редоследу, ради *равнотеже* (како Мушицки зове равнотежу), требало надодати Обрадово у *Вијенцу* завршно певање, о трима мађионичарским радњама, пошто је од свих његових кази-

вања најдуже, још о ономе што се смаштава и води у опсену, чије је средиште у потврдном поетском реду:

Ага шџа је неџо машџаније!

У таквом горњем усправном краку Обрадовог крста је Његош Песник.

Десни је крак, најтањи, од свега два стиха. Онај горњи, с мухом у носу, незван се одваја, положито, према каменом граду, где је столовао паша и мамио митом у гладним годинама. Иде у стих из народне песме која зида Скадар. Ту страну, над језерском водом, Лесендром и другим острвима за којима је песник *Вијенца* венуо, придржава доњи стих, као владарска мука и зебња за целим крстоликим небесником над Црном Гором:

шџета ће ме нечесова наћи.

У таквом десном краку Обрадовог крста је Његош Господар.

Леви крак, ка месту окренут где се три прста у крсту на крају спуштају, сав од сна и лепоте над олтаром, у двадесет и три стиха који се такмиче, завршни крак десетерачког крста више Горе Црне из средишта иде, од речи „Виђесте ли чудо и знамење”, према белом манастиру у литици, према моштима Чудотворца чије се име с устајањем изговара, према Острогу, да све ограши стихом:

Крстџ засија кâ на џори сунце.

У таквом левом краку Обрадовог крста је Његош Владика.

Обрадов крст, овакав, од стихова и од историје, стоји на Ловћену, на Црквини, врхом досеже Ком на 2484 надморска метра који се већ сами деле са четири, десним краком, танко и невољно, у страху због одкршћавања, окренут је према Скадру, а левим краком, најлепшим и најобрадованијим, утврђен над Острогом.

Под спеваним крстом свинула је сва Његошева Црна Гора.

У Обрадовом крсту је Његош: Србин, Песник, Господар и Владика.

И данас је крст Обрадов више Црне Горе.

Али, једни га виде какав јесте, а други то не смеју да кажу.

Зерцало

Ње̄ѣошево

The bottom of the page features a decorative graphic consisting of several overlapping, wavy, light gray bands that create a sense of movement and depth, resembling a stylized wave or a layered paper effect.

Јован СКЕРЛИЋ

ПЕТАР ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ

ЖИВОТ. – Родио се 1. новембра 1813. године на Његушима, у Црној Гори. Крштено име било му је Радивоје (Раде), а када се покалуђерио добио је име Петар. Стриц, владика Петар I, узео га је себи 1825. са намером да га школује.¹ Школу је учио неко време у Боки Которској. Од 1827. до 1830. дошао му је за учитеља Сима Милутиновић, који га је васпитао на особит и чудњачки начин. После стричеве смрти би закалуђерен и предузе владу над Црном Гором. Одмах је почео борбу против домаће анархије, против племена која су се међусобно тукла и против крвне освете, стао централизовати државну власт, почео дизати школе, путеве, установљавати судове. Пошто је са великим напорима и жртвама увео нешто реда у земљи, 1833. оде у Петроград, где буде завладичен. Вративши се наставио је своју тешку владавину,

¹ „Гачан датум није познат, али по свој прилици већ 1824. Његош је дошао на Цетињски манастир код свога стрица владике Петра I” (Видо Латковић: *Петар Петровић Његош*, Београд, 1963, стр. 20).

с једне стране увек на ратној нози са херцеговачким муслиманима и скадарским пашама, с друге стране увек у сукобу са појединим племенима у земљи. 1836. понова је ишао у Русију, задржао се неко време у Бечу и тек 1837. стигао у Петроград. Остатак живота провео је у сталној борби и у тешкој владавини. 1846. ишао је државним послом у Беч, где се задржао до 1847. 1848. помаже Аустрију у Далмацији; 1849. закључује са Србијом уговор о ослобођењу Босне и Херцеговине. 1850. се разболи, ради лека оде у Италију, где у Напуљу проведе зиму. Тешко оболео врати се на Цетиње и умре 19. октобра 1851.

КАРАКТЕР. – Његош је био владика особите врсте. Он се закалуђерио не зато што је осећао љубав према цркви но зато што је такав био ред, што по утврђеној традицији владар Црне Горе морао је бити владика. Он носи црквено одело само када служи архијерејску службу, а то бива врло ретко. Јака, жива духа, плаха карактера, он живи слободно као световњак. У својим религиозним идејама он нимало није догматичан. Он учи француски у Волтеровим списима, у својим списима исказује често скептичке, пантеистичке и деистичке, нимало ортодоксне идеје, стоји изнад вере и једном приликом пише:

*Српстивуј ђелом, вјеруј што вјерујеш,
Лакшом вјере љућоси чојка мјери...*

Он стално ставља народност изнад вере. У својој сасвим доситејевској песми *Поздрав роду из Беча 1847. год.*² на којој се потписао *Владика црногорски*, он осуђује оне који у име вере сеју „адско сјеме братскога раздора”, и вели:

*Не ишпа се ко се како крсти,
Но чија му крвца трије души,
Чије ња је мл'јeko задојило.*

Политичко–национални интереси и страсти код њега су изнад еванђелских хришћанских учења, и он пева како му је турска крв као жртва милија „него уље из кандила и измирна и кадила”. Он има сасвим световно и филозофско образовање. Он је у првом реду световњак, владар, Србин, мислилац, па тек, у другом реду и формално, црквени

2 У рукопису који се чува у Свеучилишној библиотеци у Загребу који се сматра најаутентичнијем, ова песма има наслов *Поздрав роду на ново љето* (в. *Цјелокупна дјела П. П. Његоша*, књ. II, Београд 1953. Редактор: Радован Лалић. Белешке и објашњења, стр. 509–510).

човек. Онакав какав је он чини згодан прелаз од црквенога владара ка световном, од владике Петра I ка кнезу Данилу.

ДУХОВНО ОБРАЗОВАЊЕ. – Као Доситеј Обрадовић и Вук Караџић, Његош није прошао кроз редовне школе, и сам се духовно образовао. Код бококторских калуђера учио се само основној писмености. Први учитељ му је био Сима Милутиновић Сарајлија, који је и сам мало био учио, који је учио надохват и по случају и чије знање уопште је било невелико, несистематско, несигурно и хаотично. Оном што је сам знао и како је умео и могао, Милутиновић је учио свога ђака, више му отворио вољу на читање но што му је могао дати каква позитивна и сређена знања. Његош је доцније захвалио свом првом учитељу, *Луча микрокозма* посвећена је Милутиновићу, а у песми *Спроводъ праху С. Милутиновића* он је певао:

*Ја сам теби много дужан – дужности су ове светије,
Ка олтару признаности³ нека вјечно оне леије.
Ти м' уведе пољед први у зрачнијем просторима,
У којим се звјезде шиће и шетају хоровима...*

Милутиновић је у сваком случају отворио му вољу за писање. Његош га је у почетку имао за узор, и могу се изводити извесне формалне сличности између *Сербианке* и *Свободијаге*, (Земун, 1854), *Дійке црногорске* и *Горској вијеница*. Извесно је да је Његошу од Милутиновића остало: мешавина народне поезије и митологије, митолошки речник, местимично коване речи, чести архаизми, а негде се осећају и мање реминисценције. Лукијан Мушицки, који је тридесетих година био на врхунцу свога књижевнога гласа, такође је један од његових песничких учитеља. Пример „митроносног” песника, плашког владике, утицао је на младог цетињског владику. 1833. писао је Вук Караџић Мушицком колико га уважава Његош, који и сам пише „стихове лепе”: „*Глас родољубца* вашег зна наизуст и обожава вас за ваше родољубиве мисли, него му је мало жао што још простије српски не пишете, јер он мисли да на свијету нема лепшега језика од нашега *народноја*...” Када је Мушицки умро, Његош је у песми *Нелажный знакъ памети праху Народољубца* ожалио смрт „генија рода”, „житеља надоблачног, високолетећег”:

3 Према белешци др Р. Лалића (Наведено дело, стр. 533) у оригиналном Његошевом тексту ова реч гласи „признателност”, а не „признаност”. Решетар је изменио ту Његошеву реч.

Храм се српских музах разруши на вјеки.

Али његов класицизам се састоји само у речнику, никада у форми и садржини, и уколико више пева он га се све више ослобађа и постаје све слободнији и оригиналнији.

Сима Милутиновић му је улио вољу к читању, развио љубав за писање, дао му прве угледе. Мушицки му је послужио као пример и подстрек. Врло даровит, ретке природне интелигенције, Његош је продужио сам се образовати. У цетињској пустињи, сам, без игде икога, без икаквог интелектуалног друштва, он се баца на читање, размишљања и писања, и у духовном раду тражи разоноду и утеху. Као његов игуман Теодосије Мркојевић у *Шћепану Малом* он на звездама учи богословију. Путовања по Русији, Аустрији, Италији све више су ширила његов духовни видик. Он учи руски, француски и талијански, чита Дантеа, Петрарку, Милтона, Бајрона, Державина, Ламартина, Пушкина, „шчаствљивог пјевца великог народа”. Он преводи један део *Илијаде*, *Слово Игорово*, *Химну ноћи* Ламартинову. Самосталним радом, непрекидним читањем великих писаца и мислилаца, он успева да стекне велико књижевно и филозофско образовање.

ПОЧЕТАК КЊИЖЕВНОГ РАДА. – Његош је пропевао још као дечак. Из доба од 1825–1827. помиње се једна његова несачувана „пресмијешна и више сатирична но исторична пјесна о некаквим ћеклићким сватовима”. У својој *Пљванни црногорској и херцеговачкој* (1833) Сима Милутиновић је унео пет песама за које тврди да их је Његош испевао у доба од 1828. до 1832. (*Нова пјесна црногорска о војни Русах и Турацих почешој у 1828-ом году, Мали Радојица, Бој на Маршаниће т. 1832, Бјелцице, Кавајка*). Први његови стихови, често испевани уз гусле, имају сва обележја народне поезије и тешко их је разликовати од народних песама. Убрзо је изишла прва његова књига *Пустиняк цетински*, првобитно названа *Глас каменитијака*, написана 1833, а штампана, „у печатњи слободе црногорске на Цетинг”, 1834. Књига садржи десет песама, махом ода великим и утицајним личностима у Русији, али ту има и песама које већ предсказују песника интелектуалног лиризма, као што је химна *Црногорац к свемоћућему Богу* и поетска визија *Заробљен Црногорац од Виле*. У томе делу Његош из народне поезије прелази у уметничку поезију, под очевидним утицајем Симе Милутиновића. Чист језик из првих песама овде се меша са славизмима и русизмима. 1834. године изишла је на Цетињу његова друга збирка стихова *Лiek ярости турске*, са четири песме испеване у народном духу, у којима

се славе сувремена јунаштва црногорска (*Пјесна за Вида и Мирчетиу, Ударац на Мартиновиће, Вук тријатањел овчи* и акростих *Нахије*)⁴ Поред те две књижице, тридесетих година по српским часописима и листовима почињу се јављати мањи стихови Његошеви, махом пригодни и рефлексивни, често сасвим слаби. Оде и посланице, често личностима које ту част нису заслуживале, имају одвећ пригодни карактер, хладнога су тона, службене и облигатне. У рефлексивним песмама врсте *Црноштрац к свемоћућему Боју*, нарочито у песмама *Вјерни син ноћи пјева похвалу мислима, Ода сунцу, сјјеваша ноћу без мјесеца, Ноћ скуља вијека*, у *Мисли* (1844), високо религиозној и пантеистичког надахнућа, открива се будући песник *Луче микрокозма* и *Горској вијеница*. Његошева дела, не сва, и то некритично приређена, изишла су осамдесетих година прошлог века у издању Браће Јовановића у Панчеву. Његове мање песме прикупио је др Милан Решетар и критички издао 1912. године (*Мање пјесме владике црногорскога Пејтра II-га Петровића Његоша*, Српска књижевна задруга, књ. 141).

СКУПЉАЧ НАРОДНИХ ПЕСАМА. – Рођен у крају где је народна традиција била врло јака и где су се не само чувале старе народне песме но и нове песме непрестано стварале, живећи у тренутку непрекидних борби са Турцима, васпитан од Симе Милутиновића који је занесено волео народну поезију, Његош је знао народне песме, волео их, скупао их и подражавао. Вук Караџић му је отворио очи и показао му вредност народне поезије, и он је народне песме у Црној Гори стао скупавати. Он почиње опевати црногорске бојеве, ређа песме слабе, једноставне, без поезије, по угледу на народне песме, и тако је испеван и *Лијек јарости турске*, и доцније издани спевови *Кула Буришића* и *Чардак Алексића* (Беч, 1850). Вук Караџић мисли да је и друге песме о новим бојевима црногорским испевао сам Његош и да су оне, испеване сасвим по народном, ушле у народ и остале као народне. Од њега је остала и једна збирка народних песама, *Огледало србско*, штампана у Београду 1845. Та збирка, у којој има и песама из Караџићеве и Милутиновићеве збирке, и у којој има врло вероватно и Његошевих песама испеваних у

4 Др Видо Латковић ставља у сумњу ауторство првих трију песама у збирци *Лијек јарости турске*, коју су до сада књижевни историчари сматрали у целини Његошевим делом. Ни на оригиналној насловној страни а ни у тексту првог издања из 1834, која се, са сачуваном насловном страном, налази у Свеучилишној библиотеци у Загребу, име аутора није назначено. Уз остале доказе за ову тврдњу др Латковић указује и на извесне садржајне, стилске и језичке елементе првих трију песама који се не би могли приписати Његошу. Његош је тим песмама додао само завршне стихове (В. Л.: *Да ли је „Лијек јарости турске” у целини Његошево дело? Прилози за књижевност...* 1962, књ. 28, стр. 176–186).

народном духу, али тако да је тешко распознати их, има знатан фолклоран и дијалектолошки интерес. Када је у младости преводио са руског поједине делове *Илијаде* и руског народног пева *Слово о њолку Игорову*, он је то чинио у народноме десетерцу. У свим његовим познијим песмама утицај народне поезије остаје врло јак.

ГЛАВНА КЊИЖЕВНА ДЕЛА. – Његош се доста споро, али стално и јако развијао. Од имитација Милутиновића, Мушицкога и народних песама, он је прешао на оригинално књижевно стварање, и у последњим годинама живота дошао до пуне духовне и књижевне зрелости и почео стварати крупна дела. У доба од 1845. до 1851, последњих седам година живота, изишла су главна његова дела: *Луча микрокозма* (Београд, 1845), *Горскій віенаць* (Беч, 1847), и *Лажни цар Шћепан Мали* (Загреб, 1851).

Уколико је излазио из прве младости, после многих читања и размисљања, Његош је улазио у једно високо религиозно расположење, и место полународног песника дневних борби јавља се у њему пантеистички мислилац и интелектуални песник. 1844, у песми *Филозофъ, астрономъ и поета* казивао је то своје основно расположење:

*Ја сам њредан слѣја маѡере ѡрироде;
Њезина је књија, ѡаине ѡунана,
Ради моја ока вјечно оѡворена.
Ја ѡојући идем ѡроз мрачну ѡробницу
У ѡредјеле свјетле вјечитѡе радосѡи
Да глас моје лире с гласовима слијем
Лука бесмртѡноја код ѡрјесѡола Вишњеѡ.*

У том расположењу свога озбиљнога духа он је написао религиозно-алегоријски спев *Лучу микрокозма*, једино своје дело „чији предмет није из историје”, епопеју стварања света и човека, борбу Сатане против анђела, – најмање оригиналан свој велики рад. Његош је читао Милтонов *Изгубљени рај* и очевидно се надахнуо њиме када је писао свој спев. Иначе, спев има полета и замаха, визија је јака, идеја висока, језик филозофски како ни у једном спеву српском дотле. Религиозно осећање је врло оригинално и дубоко и ми ни до данас немамо ниједног тако високог религиозног пева.

Вероватно под утицајем Пушкинова *Бориса Годунова* Његош је узео да драматизује српског самозванца Шћепана Малог. Он је прибрао све што жива народна традиција прича о овом занимљивом пустилову и

1847. у млетачком архиву нашао је архивске податке о њему. Дело је било написано 1847, али се појавило тек 1851. Цео посао Његош је радио као историчар и као политичар, сувише обраћао пажњу на историјске појединости и чинио политичке рефлексије сувременог човека. Црногорски живот је улешан, а људи су идеализовани. Дело је израђено у драмском облику, али то је у ствари ређање дужих и краћих сцена без ближе везе. По облику и по склопу и начину излагања *Лажни цар Штепан Мали* је истоветан са *Горским вијенцем*, али више драмски склопљен но *Горски вијенац*, често и са фразама из њега, но без његове поезије и величине. Дело није имало великог успеха код публике. Издавано је четири пута: 1851. у Загребу, у два издања осамдесетих година у Панчеву, и 1902. у Београду.

ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ. – Круна песничког стварања Његошева, главно дело његово, то је *Горски вијенац*. То дело радио је са особитом љубављу, врло пажљиво, и у њега унео своје највише способности. *Горски вијенац* је синтеза Његошева духа и ранијег песничког рада; ту песник националист иде заједно са песником мислиоцем, и цело дело је складна мешавина између народне уметности и рефлексивне поезије. Предмет је истрага потурица у Црној Гори, црногорско Бадње вече у почетку XVIII века, које је у његовим очима значило рађање слободе црногорске и српске (и зато се дело првобитно у рукопису звало *Извијање искре* – извијскара – извита искра) и зато је овај спев о ослобођењу Црне Горе посветио Карађорђу, ослободиоцу Србије. Историјски догађај дао је само оквир делу, али оно што је најлепше у њему то су високе рефлексије, филозофска дубина, снажан патриотизам, живи описи народних обичаја и традиција, рељефни херојски типови, лапидаран, пословички стил, у коме је кристализовано много филозофије и много поезије. По форми ово „историјско збитије осамнаестог вијека” је драма, али само формално. У ствари то је еп сведен у дијалоге, у којима има много високо лирског елемента, нарочито у мислима владике Данила, кроз чија уста је сам Његош говорио. Било је покушаја да се *Горски вијенац* игра на позорници (1897. у Карловцима, 1902. у Новом Саду), али без успеха. У *Горски вијенац* Његош је унео и лично себе, много свога. Када је писао *Горски вијенац* Црна Гора је преживљавала тешке дане, као у време владике Данила, и кроз уста владике Данила у свом спеву Његош је казивао своја суморна осећања и црне мисли о судбини српскога народа, као што је кроз уста игумана Стефана износио своје филозофске идеје. По неким лирским местима даје се оценити колика је штета што су изгубљене његове раније лирске песме.

Његош је успео у ономе што су многи и пре и после њега узалуд покушавали: да на основу народне поезије, са елементима народнога живота, из народне душе, створи велико и оригинално књижевно дело. Одмах после изласка *Одегала србског*, када му је још била „пуна глава народних песама”, он је узео да пише *Горски вијенац*. Он се служио и Милутиновићевом *Дјјком црногорском* и његовом *Историјом Црне Горе*, и некојим записима, али поглавито народном традицијом и народном песмом, и то у толикој мери да се могло рећи да је Горски вијенац „једна опсежна синтеза песама о Даниловом времену” (Павле Поповић). Размер и ритам је сасвим из народне поезије, а и слика нема, као готово у свима Његошевим песничким радовима. Има у *Горском вијенцу* веома много „живе старине” црногорске, народних предања, веровања, обичаја, филозофије и изрека, ту је сав народни живот Црне Горе који 1846. није био много другојачији но у почетку XVIII века. Његош је имао дубоко национално осећање и осетио је народну душу као ретко ко у српској књижевности. Отуда његово дело је у толикој мери национално, толико је блиско и разумљиво народу, и зато је овај производ високе литературе у исти мах и најпознатије дело српске књижевности, које има читалаца и у најширим слојевима народним.

Неочекивано, Његош се у *Горском вијенцу* показао као велики писац, надмашио све што је раније писао и све оне који су пре њега писали. Споредно је питање шта је управо *Горски вијенац*, јер је у њему складна мешавина и драме и епа и лирике. Епизоде можда немају велике везе са главном радњом, и има празнина и прескакања у историјском излагању. Има много књижевних и историјских реминисценција, писано је гдегде у претерано сажетој, сасвим елиптичној форми, тако да су стручни коментари неопходно потребни. Али дело има својих великих естетичких, етичких и интелектуалних лепота, да се мањи недостаци сасвим губе. Не само по облику но по високом религиозно-моралном тону, по свечаном ритму и узвишеној простоти, оно подсећа на најбоље античке драме. Цео *Горски вијенац* испеван је у свечаном и високом тону највише поетске инспирације, у њ је Његош унео сав свој дух и сву своју душу, своју песимистичку и детерминистичку филозофију, свој бол човека који се бори на пучини судбине, свој дубок патриотизам и снажну веру у српски народ. Цело дело, пуно садржине, нема ниједне сувишне речи, чак би му се могла пребацити претерана концизност. Стил је силан и драматичан, језик богат, чист, афористичан, живописан, изразит, стихови збивени, метални, пуни снаге и израза. У том делу највише поезије Његош је умео да буде и веран сликар народног живота, дао много локалне боје, живо, рељефно и верно, готово би се

могло рећи реалистички сликао људе и догађаје, тако да кроз цело дело читалац има утисак непосредне стварности и чини му се као да присуствује крвавој трагедији Вартоломејске ноћи у Црној Гори.

Ако има дела које је заслуживало велики успех, то је био одиста *Горски вијенац*. Тај најбољи спев српске књижевности у исти мах је и најпопуларнија, највише издавана и најчитанија српска књига. Од 1847. до 1913. доживела је 20 издања, од којих 4 латиницом. И то: 6 издања у Београду (1867, 1870, 1892, 1909, 1910, 1912), 5 у Новом Саду (1860, 1885, 1889, 1892, 1901), по 2 у Бечу (1847. и 1876), Задру (1868. и 1905) и у Загребу (1890. и 1904), по 1 у Панчеву (1881), на Цетињу (1913), Котору (1913). Као спев хрватскога песника Ивана Мажуранића *Смрти Смаил-аге Ченгића* тако је и Његошев *Горски вијенац* постао заједничко дело и српске и хрватске књижевности, једна књига која везује обе књижевности нашега језика. Превођена је готово на све словенске језике, у неким књижевностима по два пута (на руски 1887; бугарски 1891; чешки [1895] и 1897; словеначки 1907); преведена је, затим, на немачки 1886, на талијански 1902, мађарски 1902, шведски 1913. И одиста, српска књижевност, када има да изиђе пред страни свет, нема да покаже ништа веће, оригиналније и лепше него што је *Горски вијенац*.

ОПШТИ ПОГЛЕД. – Његош је умро млад, када му није било ни четрдесет година, у напону снаге и зрелости свога талента, онда када је почео да ствара савршена дела. Но и по ономе што је урадио, нарочито по *Горском вијеницу*, он је заузео једно од првих места у српској књижевности. Он је имао више унутрашњег живота и духовне дубине но иједан српски песник; то је најмисаонији човек, најбоља филозофска глава, најјачи и најдубљи дух међу свима српским писцима. Он је песник трагике мисли, највише рефлексивне поезије и лирике духа. То је песник народни у највишем смислу речи, који је дубоко осетио и силно изразио целу српску расу, унео у себе, унутра разрадио и као цвет развио особине српског националног духа и зато остао песник елите и песник пука, тако да га данас учени људи изучавају а прост народ зна напамет, као што је случај са истински великим песницима светске књижевности. Он је и песник националне енергије и снаге, песник народне душе, народни песник у највишем смислу речи.